

ALLA KAN LEDA: OM LEDAREN SOM FÖREBILD I PASTORALBREVEN

MIKAEL TELLBE

Akademi för Ledarskap och Teologi
mikael.tellbe@altutbildning.se

ABSTRACT ❀ Pastoralbrevens retorik och innehåll är präglad av förekomsten av vilseledande lärare i församlingarna i Efesos och på Kreta. Med detta som utgångspunkt drar artikeln följande slutsatser: 1) De prototypiska ledarideal som kommer till uttryck i de listor som riktar sig till församlingsledare, äldste och medhjälpare i 1 Tim 3:2–13 och Tit 1:5–9 bör ses som *ad hoc*-listor, formade i kontrast till och polemik mot de vilseledande ledarna som antityper; 2) Betonningen på ledarnas karaktärsegenskaper snarare än karisma (gåvor och uppgifter) förstås bäst utifrån pastoralbrevens tillkomstsituation; 3) Det finns stora likheter mellan pastoralbrevens listor med karaktärsegenskaper för ledare och liknande sekulära listor i antiken, samtidigt är det tydligt att pastoralbrevens ledare utmärks av de karaktärsdrag som var kännetecknade för Jesus Kristus; 4) De listor med karaktärsegenskaper som ges för troende i allmänhet visar stora likheter med karaktärsegenskaper som förväntas av församlingens ledare. Av detta dras slutsatsen att alla troende utövar ett potentiellt, informellt ledarskap i kraft av sina liv, även om detta inte är detsamma som att alla troende leder formellt. ❀

INTRODUKTION

I dag finns det en allt större samstämmighet bland bibelforskare om att pastoralbrev (Timotheosbrevet och Titusbrevet) i första hand inte ska läsas som en tidig kyrkomanual eller församlingsordning, utan som en

samling *ad hoc*-texter adresserade till en specifik historisk kontext.¹ I Timotheosbrevet adresserar Paulus² sin medarbetare Timotheos, som har skickats till Efesos för att ta itu med en grupp ledare och lärare som sannolikt tillhörde församlingens ledarskap och som skapat problem och oordning genom en vilseledande undervisning (1 Tim 1:3). I Titusbrevet får en annan medarbetare, Titus, i uppdrag att tillsätta ett ledarskap i de lokala församlingarna på Kreta (Tit 1:5–6). Även här fanns det ledare och lärare som orsakade problem med sin vilseledande undervisning.

Utifrån dessa adressatskontexter är pastoralbrevet genomgående präglade av frågor som rör ledarskap. De avgörande frågorna som brevet ställer är: Vem får leda i den kristna församlingen? Vad kännetecknar en god ledare? Och vem är en ledare att lita på? Dessa frågor har återkommande uppmärksammats i tidigare forskningslitteratur.³ Även denna artikel tar sin utgångspunkt i dessa frågor, men till skillnad från många tidi-

¹ Se till exempel Margaret Y. MacDonald, *The Pauline Churches: A Socio-Historical Study of Institutionalization in the Pauline and Deutero-Pauline Writings* (Cambridge: Cambridge University Press, 1988), 177–180; 225–229; Philip H. Towner, *The Goal of Our Instruction: The Structure of Theology and Ethics in the Pastoral Epistles* (JSNTSup; Sheffield: JSOT, 1989), 21–45, 140–141, 241; Egbert Schlarb, *Die Gesunde Lehre: Häresie und Wahrheit im Spiegel der Pastoralbriefe* (Marburger Theologische Studien, 28; Marburg: N. G. Elwert Verlag, 1990), 14–15; Werner Thiessen, *Christen in Ephesus: Die historische und theologische Situation in vorpaulinischer und paulinischer Zeit und zur Zeit der Apostelgeschichte und der Pastoralbriefe* (Texte und Arbeiten zum neutestamentlichen Zeitalter, 12; Tübingen: Francke Verlag, 1995), 317–338; William D. Mounce, *Pastoral Epistles* (WBC; Nashville: Thomas Nelson Publishers, 2000), lxxix–xxx, 153–166; Paul Trebilco, *The Early Christians in Ephesus from Paul to Ignatius* (Tübingen: Mohr Siebeck, 2004), 209–235.

² Jag kommer i den här artikeln att använda mig av ”Paulus” som pastoralbrevets författare av den enkla anledning att texterna gör det. Huruvida detta ska förstås som den historiske Paulus eller är ett uttryck för en pseudonym är ett av pastoralbrevets mest omdiskuterade problem de senaste två hundra åren. Författarskapsfrågorna till pastoralbrevet är komplexa och vi gör därför klokt i att tala om pastoralbrevet som ”paulinska texter” i en vidare bemärkelse: i någon mening härrör texterna från Paulus själv – direkt eller indirekt. Se vidare Mikael Tellbe, *Ledd för att leda: Timotheosbrevet och Titusbrevet* (Stockholm: Libris, 2022), 319–324.

³ För en översikt av tidigare forskning om ledarskapsfrågor i pastoralbrevet, se till exempel Jack Barentsen, *Emerging Leadership in the Pauline Mission: A Social Identity Perspective on Local Leadership Development in Corinth and Ephesus* (PTMS, 168; Eugene: Wipf & Stock, 2011); John K. Goodrich, ”Overseers as Stewards and the Qualifications for Leadership in the Pastoral Epistles”, *ZNW* 104/1 (2013): 1–21; Thomas R. Schreiner, ”Overseeing and Serving the Church in the Pastoral and General Epistles”, i *Shepherding God’s Flock: Biblical Leadership in the New Testament and Beyond*, red. Benjamin L. Merkle och Thomas R. Schreiner (Grand Rapids: Kregel, 2014), 89–118.

gare analyser kommer jag inte endast att belysa frågorna utifrån en närläsning av texten utan även utifrån några moderna sociologiska teorier och perspektiv om hur identiteter, förebilder och ledarskap formas och fungerar.⁴ Som vi ska se har pastoralbrevens en tydlig betoning på de olika ledarnas karaktär. Men hur kommer det sig? Betyder det att karaktär är viktigare än karisma (begåvning och utrustning)? Och om betoningen ligger på karaktär, betyder det att alla troende med god karaktär också bör ses som potentiella ledare i den kristna församlingen? Särskilt denna senare fråga är en fråga som sällan uppmärksammas i tidigare forskning och som därför kommer att adresseras mer specifikt i slutet av denna artikel.⁵ I artikelns avslutning kommer jag även att ge några hermeneutiska reflektioner över vad artikelns slutsatser kan implicera för frågor som rör ledaren som förebild i en nutida församlingskontext.

DEM FÅR LEDA?

Inledningsvis vill jag säga något om mer allmänt om de ledarideal som tecknas i pastoralbrevens. Mer än hälften, omkring sextio procent, av

⁴ Jag har belyst och utvecklat analysen av pastoralbrevens retorik och teologi med hjälp av sociologiska teorier i flera tidigare texter, se ”Vi är dom vi inte är! Identitet och exklusivitet bland de tidiga kristna i Efesos”, *SEÅ* 70 (2005): 361–387; ”The Prototypical Christ-Believer: Early Christian Identity Formation in Ephesus”, i *Exploring Early Christian Identity*, red. Bengt Holmberg (WUNT I, 226; Tübingen: Mohr Siebeck), 115–138; samt *Christ-Believers in Ephesus: A Textual Analysis of Early Christian Identity Formation in a Local Perspective* (WUNT I, 242; Tübingen: Mohr Siebeck, 2009), 137–182. Sociologiska perspektiv på ledarskapsfrågorna i pastoralbrevens framkommer även i till exempel David C. Verner, *The Household of God: The Social World of the Pastoral Epistles* (Chico: Scholars, 1983); David G. Horrell, ”Converging Ideologies: Berger and Luckmann and the Pastoral Epistles”, *JSNT* (1993): 85–103; Lloyd K. Pietersen, *The Polemic of the Pastorals: A Sociological Examination of the Development of Pauline Christianity* (London-New York: T&T Clark, 2004); Rikard Roitto, ”Act as a Christ-Believer, as a Household Member or as Both?” i *Identity Formation in the New Testament*, red. Bengt Holmberg och Mikael Winnige (WUNT I, 227; Tübingen: Mohr Siebeck, 2008), 141–161; Barentsen, *Emerging Leadership*, 2011.

⁵ Likheten i de olika listorna av karaktärssegenskaper som ges i till exempel 1 Tim 3:2–7 och Tit 2:2–7, kan uppmärksammas av forskare, men det är sällan detta utvecklas ytterligare. Se till exempel Francis Young, *The Theology of the Pastoral Letters* (Cambridge: Cambridge University Press, 1994), 98–100; Ben Witherington III, *Letters and Homilies for Hellenized Christians: A Socio-Rhetorical Commentary on Titus, 1–2 Timothy and 1–3 John* (Downers Grove: IVP Academic, 2006), 130–132.

pastoralbrevens innehåll är direkt eller indirekt präglad av förekomsten av vilseledande ledare och lärare i församlingarna i Efesos och på Kreta. Genomgående förekommer direkta eller indirekta referenser till de vilseledande ledarna och lärarna: direkt kritik (1 Tim 1:3–7, 18–20; 4:1–5; 6:3–5, 20–21; 2 Tim 2:14–18, 23; 3:1–9; 4:3–4; Tit 1:10–2:1; 3:9–11) varvas med kritik av mer indirekt karaktär (1 Tim 1:8–11; 2:1–7, 9–15; 3:14–16; 4:6–10; 5:11–15; 6:6–10; 2 Tim 1:13–15; 2:24–26; 3:14–17; Tit 1:6–9; 2:7–8). I Första Timotheosbrevet sägs det att de förkunnade ”avvikande läror” (1 Tim 1:3),⁶ det vill säga att de avvek från den undervisning som Paulus själv stod för. Med sitt ledarskap och sin undervisning har de vilseledande lärarna orsakat ”avund, strider, förtal, misstänklighögranden och ständiga bråk” och ”strider och tvister ... och splittring” (1 Tim 6:4–5; Tit 3:9–10). Pastoralbreven syftar till att varna för följderna av lärarnas undervisning och ifrågasätta och underminera deras ledarpositioner. I kontrast till de vilseledande lärarna vill Paulus skapa tydliga direktiv för ledare som är värda förtroende.

Mycket av diskussionen kring de vilseledande lärarna i pastoralbreven har kommit att handla om att fastställa lärarnas specifika identitet och lära.⁷ Jag vill inte förringa värdet av denna diskussion, men viktigare än att fastställa lärarnas identitet är att förstå syftet med hur lärarna beskrivs. Pastoralbreven är inte adresserade till lärarna för att få dem att ändra ståndpunkt eller uppfattning, utan till troende i församlingen som potentiellt följer eller attraheras av deras undervisning. Breven syftar till att skapa en gemensam social identitet inom gruppen som är så distinkt att brevmottagarna väljer att självmant separera sig från de vilseledande lärarna. Därför spelar den negativa stämplingen och det offentliga avståndstagandet från lärarna en central roll i brevets retorik. David G. Horrell kon-

⁶ Om inte annat anges utgår jag från Bibel 2000.

⁷ Det finns både likheter och skillnader mellan de vilseledande lärarna i Timotheosbrevet och de i Titusbrevet, se Tellbe, *Ledd för att leda*, 33–35, 271–272. Det finns ett flertal förslag till vad läran kan ha handlat om, allt ifrån en utvecklad gnosticism till en judisk vishetslära. Så mycket kan dock sägas att det måste ha rört om en lära med såväl judiska som hellenistiska inslag, tydligt präglad av ett dualistiskt tänkande och en överrealiserad eskatologi; se I. Howard Marshall, *Pastoral Epistles* (ICC; Edinburgh: T&T Clark, 1999), 40–52.

staterar: ”The Pastoral Epistles are a concentrated attempt to stigmatize and marginalize alternatives; to portray them as destructive, threatening and worthless, using a host of conventional pejoratives.”⁸

För att åstadkomma detta tar Paulus till sitt tyngsta retoriska artilleri. Det är alltså inte en tillrättavisning av lärarna *per se* som är huvudsyftet med Timotheosbrevet; de stämplade lärarna används snarare som negativa stereotyper i syfte att forma en positiv normativ identitet hos adressaterna. En sådan retorik syftar knappast till att övertyga de tveksamma, utan snarare till att bekräfta de redan övertygade. Ytterst syftar den till att befästa Timotheos och Titus i sina uppdrag tillsammans med dem som är beredda att identifiera sig med deras uppdrag och förkunnelse. Med hänvisning till gemensamma normer skapas så starka antipatier mot lärarna att de som hör dessa beskrivningar ska förenas med Paulus, Timotheos och Titus i ett samfällt och kraftfullt avståndstagande från lärarna i fråga.

NEGATIVA STEREOTYPER

Inom det som brukar benämnas för ”sociology of deviance” intresserar sig sociologer särskilt för sociala konflikter som är relaterade till olika former av ”avvikande beteende”.⁹ I centrum för förståelsen av denna socialte-

⁸Horrell, ”Converging Ideologies”, 97.

⁹I början av 1960-talet började en grupp sociologer i USA intressera sig för sociala konflikter som var relaterade till olika former av ”avvikande beteende” (eng. ”sociology of deviance”). Utifrån en analys av hur olika grupper av marijuana-missbrukare i USA bemöttes av sin omgivning, formade Howard Becker, *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance* (London: Collier-MacMillan, 1991) det som mer eller mindre kommit att bli en skola för förståelsen av regelbrott och normbildning. Becker ser avvikande beteende som en social konstruktion, där individer eller grupper med hjälp av ett gemensamt norm- eller värdesystem isolerar eller avgränsar sig mot andra individer eller grupper som av olika anledningar klassas som avvikande: ”Social groups create deviance by making the rules whose infraction constitutes deviance, and by applying those rules to particular people and labeling them as outsiders. From this point of view, deviance is not a quality of the act the person commits, but rather a consequence of the application by others of rules and sanctions to an ‘offender.’ The deviant is one to whom that label has been successfully applied; deviant behavior is behavior that people so label” (8–9). För en tillämpning på bibliska texter, se till exempel Bruce J. Malina och Jerome H. Neyrey, ”Conflict in Luke-Acts: Labelling and Deviance Theory”, i *The Social World of Luke-Acts: Models for Interpretation*, red. Jerome H. Neyrey (Peabody: Hendrickson, 1991), 97–122.

ori står stämplingen eller kategoriseringen av någon eller några som "avvikande" från den omgivande, större gruppen. Detta sker vanligtvis genom att en individ eller grupp tillskrivs olika typer av nedvärderande namn, titlar, beteckningar och handlingar. Syftet med denna "stämpling" är att avgränsa och isolera den som bryter mot gruppens regler och normer från resten av gruppen och göra denne till en "outsider".¹⁰

Att tala om för en gruppmedlem vad han eller hon *inte* ska vara innebär vanligtvis att andra personer eller grupper fungerar som stereotyper: "When we stereotype people we attribute to them certain characteristics that are seen to be shared by all or most of their fellow group members."¹¹ Dessa stereotyper beskrivs alltså med negativa termer och värderingar och fungerar som en motbild (antityp) till "insider"-gruppens normer och identitetsdefinitioner. Genom att använda medlemmarna i "outsider"-gruppen som stereotyper definieras de som tillhör gruppen som "insiders". Skiljelinjer och gränsmarkörer gentemot "de andra", som ofta framställs som avvikande, blir på så sätt viktiga för forandet av en grupps självförståelse och sociala identitet: "At the boundary, we discover what we are in what we are not."¹² Genom att definiera vilka man inte är säger man i själva verket något om vilka man är; "vi är dom vi inte är".¹³ I det följande vill jag visa hur denna typ av stämplingsprocess genom forandet av negativa stereotyper fungerar i forandet av pastoralbrevens ledarideal.

Sociala konflikter i hellenistisk-romersk kontext uttrycktes ofta i muntliga och skrivna retoriska verk genom en mängd givna regler för så kallad *vituperatio*. Syftet med denna typ av retorik var att underminera

¹⁰ Se Rupert Brown, *Group Processes: Dynamics Within and Between Groups* (Oxford: Blackwell Publishers, 2000), 42–48; José M. Marques, Dominic Abrams, Dario Páez och Michael A. Hogg, "Social Categorization, Social Identification, and Rejection of Deviant Group Members", i *Blackwell Handbook of Social Psychology: Group Processes*, red. Michael A. Hogg och R. Scott Tindale (Oxford: Blackwell Publishing, 2003), 400–424.

¹¹ Brown, *Group Processes*, 290.

¹² Richard Jenkins, *Social Identity* (London: Routledge, 2004), 79; jfr H. Mol, *Identity and the Sacred* (Oxford: Oxford University Press, 1976), 57–58: "it is precisely the boundary ... which provides the sense of identity".

¹³ Se Tellbe, "Vi är dom vi inte är!", 7–10.

motståndarens sociala och politiska *persona* genom att framställa motparten i negativ dager.¹⁴ Så har också flera bibelforskare velat visa på paralleller mellan pastoralbrevens stämplingsterminologi och det allmångods av pejorativa ord och uttryck som kunde användas av grekisk-romerska filosofer, judiska skriftlärdade och tidiga kyrkofäder i polemik med sofister eller heretiker.¹⁵ I dessa beskrivningar blir motståndarna stereotyper – giriga bedragare som inte praktiserar vad de lär, pratmakare som skapar onödigt käbbel eller dåliga föredömen med förkastlig moral.¹⁶ Denna typ av terminologi ska dock inte nödvändigtvis tolkas som att motståndarna är fiktiva och utan historisk förankring, men den understryker vikten av att uppmärksamma de polemiska inslagen i retoriken.¹⁷ Målet med denna drivna retorik är att förvandla de vilseledande lärarna från en grupp ”insiders” till en grupp ”outsiders”; lärarnas positiva kvalitéer förringas och deras negativa sidor accentueras. Lärarna görs till stereotyper som syftar till att förflytta dem från det accepterade till det icke-accepterade, samtidigt som de används för att stärka gruppens inre sammanhållning och självförståelse.

Lloyd Pietersen menar att det finns goda skäl att anta att de stämplade lärarna med sin undervisande roll i Timotheosbrevet tillhörde gruppens

¹⁴ Se Sean Freyne, ”Vilifying the Other and Defining the Self: Matthew’s and John’s Anti-Jewish Polemic in Focus”, *To See Ourselves as Other-See Us?: Christians, Jews, ‘Others’ in Late Antiquity*, red. Jacob Neusner och Ernest S. Frerichs (Chico: Scholars, 1985), 117–143 (118–119).

¹⁵ Se speciellt R. J. Karris, ”The Background and Significance of the Polemic of the Pastoral Epistles”, *JBL* 92 (1973): 549–564; Luke Timothy Johnson, ”II Timothy and the Polemic against False Teachers: A Re-Examination”, *Journal of Religious Studies* 6–7 (1978/1979): 1–26.

¹⁶ Se till exempel Dio Chrysostom, *Or.* 4.33–36; Filon, *Vit Mos.* 2.212; *Det Pot Ins.* 73; Clemens av Alexandria, *Strom.* 1.2.21.2–3.24.4.

¹⁷ Karris, ”Background and Significance”, 563–565, kommer själv till slutsatsen att det finns fem specifika element i polemiken mot lärarna i pastoralbrevet som verkar syfta på faktiska förhållanden: 1) lärarna var judekristna som undervisade lagen (1 Tim 1:7; Tit 3:9; jfr Tit 1:14); 2) de undervisade judiska myter (Tit 1:14; jfr 1:4; 4:7; 2 Tim 4:4) och släktregister (1 Tim 1:4; Tit 3:9); 3) de förbjöd äktenskap och en viss typ av föda (1 Tim 4:3–5); 4) de menade att den framtida uppståndelsen redan ägt rum (2 Tim 2:18), samt 5) de hade särskild framgång bland kvinnor (2 Tim 3:6–7, jfr 1 Tim 2:11–15; 5:13; Tit 2:5). Till detta finns fog att knyta ytterligare ett moment i beskrivningen av lärarna som jag inte självklart ser som retoriskt ”stock language”: de sökte ekonomiskt understöd genom sin undervisning (1 Tim 6:3–10; 2 Tim 3:3, 8). En sådan stämpling av lärarna skulle inte ha någon större retorisk framgång om det gick att påvisa att så inte var fallet.

ledarskap.¹⁸ Lärarna ”har lidit skeppsbrott i tron” (1 Tim 1:19; jfr 1 Tim 4:1; 6:21) och som ledare utgör de ett hot mot gruppens sammanhållning och ledarskap (1 Tim 1:3). Pietersen stöder sin slutsats på att ledaruppgiften kopplas samman med lärartjänsten i pastoralbrevet (1 Tim 3:2; 5:17; Tit 1:9). Denna slutsats är inte självklar, eftersom lärarna även skulle kunna uppfattas som en grupp kringresande förkunnare som har fått ingång i ett antal hem och därigenom utövat ett visst ledarskap över gruppen (1 Tim 5:13–14; 6:3–10, 2 Tim 3:6).¹⁹ Möjligtvis skulle man kunna ta Paulus tal till församlingens ledarskap i Efesos enligt Apostlagärningarna som stöd för Pietersens tes: ”Jag vet att när jag lämnat er skall farliga vargar som inte skonar hjorden tränga in bland er. Ur era egna led skall det träda fram män som förkunnar villoläror för att dra lärjungarna över på sin sida” (Apg 20:29–30). I vilket fall som helst, finns det skäl att misstänka att lärarna själva hävdade att de var sanna representanter för den paulinska läran eller traditionen.²⁰

I kampen om inflytande över gruppen tycks såväl Paulus som Timotheos ha hamnat i underläge: Timotheos är på väg att ge upp uppdraget att ta itu med dem som ”förkunnar avvikande läror” (1 Tim 1:3–4, 18–20; 2 Tim 1:6–8), och Paulus själv beskrivs som övergiven av sina närmaste medarbetare och vänner i såväl Asien som i Rom, där han sitter fångslad (2 Tim 1:15–18; 4:9–10). Aposteln håller på att förlora greppet i kampen om inflytande och auktoritet över gruppen. Detta prekära läge kan vara ytterligare en förklaring till Timotheosbrevens starkt drivna polemiska karaktär.

Det finns framför allt ett återkommande motiv i att stämpla lärarna som opålitliga i pastoralbrevet: de är moraliskt förkastliga. Detta framkommer särskilt i 1 Tim 6:3–11, 2 Tim 2:22–3:9 och Tit 1:10–16.

¹⁸ Se Pietersen, *Polemic*, 33–34.

¹⁹ Jfr Thiessen, *Christen in Ephesus*, 325, 338; Marshall, *Pastoral Epistles*, 51.

²⁰ Till exempel, de vilseledande lärarnas förbud mot äktenskap (1 Tim 4:3) skulle kunna ses som en praxis av Paulus undervisning om celibat (1 Kor 7:7–11) eller av hans förståelse av man och kvinna ”i Kristus” (Gal 3:28), och deras påstående om att ”uppståndelsen redan har skett” (2 Tim 2:18) som en långt driven tillämpning av paulinsk dopundervisning (Rom 6:3–11; Kol 2:12; 3:1). Jfr Thiessen, *Christen in Ephesus*, 330–331; Pietersen, *The Polemic of the Pastors*, 138–143.

Dessa textavsnitt har det gemensamt att argumentet byggs upp med hjälp av *prototyper* (Timotheos och Titus) och *antityper* (de vilseledande lärarna).²¹ I det första textavsnittet, 1 Tim 6:3–11, blir det tydligt att stämpling av lärarna har att göra med deras undervisning; de beskrivs som ”uppblåsta” och ”okunniga”, ”med en sjuklig lust att diskutera och träta. Sådant leder till avund, strider, förtal, misstänkliggöranden och ständiga bråk bland människor som har mist förståndet och tappat bort sanningen och som anser att religionen skall löna sig” (1 Tim 6:3–5). Därefter kontrasteras de med Timotheos, som framställs med lärarnas motsatta epitet: ”rättfärdighet”, ”gudsfruktan”, ”tro”, ”kärlek”, ”uthållighet” och ”ödmjukhet” (1 Tim 6:11).

I det andra textavsnittet, 2 Tim 2:22–3:9, tecknas prototypen, Timotheos, med i stort sett samma terminologi som ovan: ”rättfärdighet”, ”tro”, ”kärlek”, ”frid”, ”tålmod” och ”mildhet” (2 Tim 2:22–26). Kontrasten, antitypen, sätts i en eskatologisk ram och beskrivs med nitton pejorativa termer eller uttryck (2 Tim 3:1–5). Denna lastkatalog innehåller flera paralleller till stämplingen av sofister och avvikare i antiken, särskilt hos Filon och Qumransekten.²² Genom en ordlek med termerna *filautoi* (”själviska”) och *filargyroi* (”pengaälskare”) framställs lärarna som själviska och penningstinna. Därefter följer en allitteration som bygger på ett antal negerande termer (*a-*): de är ”olydiga” (*apeitheis*), ”otacksamma” (*acharistoi*), ”ogudaktiga” (*anosioi*), ”kärlekslösa” (*astorgoi*), ”oförsonliga” (*aspondoi*), ”obehärskade” (*akrateis*), ”våldsamma” (*anēmeroi*) och ”främmande för allt gott” (*afilagathoi*) (2 Tim 3:2–3). Detta förstärks med ytterligare ett antal pejorativa termer: de är ”högmodiga”, ”fräcka”, ”olydiga mot sina föräldrar”, ”fulla av förtal”, ”sveckfulla”, ”hänsynslösa” och ”uppblåsta” (2 Tim 3:2–4). Med kraft stämplas lärarna som avvikande, anstötliga och avskyvärda; ”de älskar njutningar mer än Gud”, ”de har

²¹ För en utveckling av sociala identitetsteorier om ledaren som prototyp, se Martin Landgren, ”Den prototypiska Ignatius: Teoretiska perspektiv på andligt ledarskap”, *HYBRID 2* (2024): 84–106.

²² Den tydligaste parallellen finns i 1QS 4 9–11. För ytterligare referenser, se Martin Dibelius och Hans Conzelmann, *The Pastoral Epistles* (Hermeneia; Philadelphia: Fortress, 1972), 115–117; Marshall, *Pastoral Epistles*, 772–774.

mist förståndet” och de är ”onda människor, svindlare ... och bedragare” (2 Tim 3:4, 8, 13).

I det tredje textavsnittet, Titus 1:10–16, framställs lärarna som ”pratmakare som förvrider huvudet på andra” och som ”vänder upp och ner på hela familjer genom att för snöd vinnings skull” (Tit 1:10–11). De beskrivs som ”orena både i sinne och samvete”, ”avskryvårda” och ”oförbätterliga och odugliga till varje god gärning (*ergon agathon*)” (Tit 1:15–16). Dessa negativa beskrivningar av lärarna förstärks genom att de kopplas till den allmänna stereotypen av kreter i antiken: ”Kreterna ljuger i ett och är odjur, glupska och lata” (Tit 1:12). Citatet, som är hämtat från den mytomspunne siaren, poeten och filosofen Epimenides från Kreta (ca 600 f.Kr.), är naturligtvis en grov generalisering.²³ Poängen med att citera från Epimenides är inte att säga att alla kreter är lögnare, glupska och lata, utan att visa på att lärarna i fråga hör till just de kreter som kan liknas vid lögnaktiga odjur som ger sig hän åt utsvävningar. Detta är medvetet försök att stämpla lärarna som avvikare och vilseledande profeter som förleder människor till ett osunt liv. Här blir kontrasten mellan dessa lärare och Titus som prototyp uppenbar: ”var själv ett föredöme i goda gärningar (*kalōn agathōn*). Din undervisning skall vara ofördärvad, värdig, sund och oantastlig, så att dina motståndare måste skämmas eftersom de inte hittar något ont att säga om oss” (Tit 2:7–8).

LEDAREN SOM FÖREBILD

I pastoralfreven är det framför allt Paulus, Timotheos och Titus som får gestalta rollen av den prototypiske troende. Paulus blir en modell, speciellt för Timotheos, för mottagandet av Guds nåd och förbarmande (1 Tim 1:3–20), för förvaltandet och förkunnandet av den sunda läran (2 Tim 1:3–18) och för villigheten att lida tålmodigt för tron (2 Tim 2:1–13; 3:10–4:8). Timotheos uppmanas i sin tur att vara ”en förebild (*typos*)

²³Se Marshall, *Pastoral Epistles*, 200–203.

för de troende” (1 Tim 4:12). På ett liknande sätt uppmanas Titus att vara ”ett föredöme (*typon*) i goda gärningar” (Tit 2:7).²⁴ På detta sätt använder Paulus Timotheos och Titus som retoriska modeller för den prototypiske troende i respektive församlingssammanhang.²⁵

Det finns åtminstone tre utmärkande drag i den *typos* som författaren presenterar i Timotheosbrevet. För det första gestaltas den prototypiske troende som *den gudfruktige troende*, speciellt fångad i den terminologi som har att göra med ”gudsfruktan” (*eusebeia*).²⁶ Timotheos uppmanas att ”sträva efter gudsfruktan”, ”öva sig i gudsfruktan” och att ”leva gudfruktigt” (1 Tim 6:11; 4:7; 2 Tim 3:12). Många bibelforskare är i dag överens att bruket av denna terminologi inom hellenistisk populärfilosofi och hellenistisk judendom understryker att det handlar om såväl kognition som praxis; om såväl rätt kunskap om Gud som rätt handlande utifrån en sådan kunskap.²⁷ I Timotheosbrevet tar sig detta handlande framför allt uttryck i det ständigt återkommande temat av ”goda gärningar”, särskilt i kombination med ”tro”/”trohet” och ”kärlek”.²⁸

För det andra porträtteras den prototypiske troende som *den behärskade och förnöjsamme troende*. Timotheos uppmanas till ett liv präglad av självbesinning och återhållsamhet (1 Tim 6:3–11; 2 Tim 1:7).²⁹

²⁴ Om Timotheos och Titus funktion som ledare i pastoralbrevet, se George M. Wieland, ”Ecclesiology in the Pastoral Epistles” sidorna 194–198 i *Entrusted with the Gospel: Paul's Theology in the Pastoral Epistle*, red. Andreas J. Köstenberger och Terry L. Wilder (Nashville: B&H Academic, 2010).

²⁵ Se Jonathan M. Sanchez, ”Making an Example: The Rhetorical Usefulness of Timothy in 1 Timothy”, *JSNT* 45/4 (2023): 351–370.

²⁶ 1 Tim 2:2; 3:16; 4:7, 8; 6:3, 5, 6, 11; 2 Tim 3:5 (*eusebeia*); 1 Tim 5:4 (*eusebeō*); 2 Tim 3:12 (*eusebōs*); jfr 2 Tim 2:16 (*asebeia*); 1 Tim 2:10 (*theosebeia*).

²⁷ Se Jerome D. Quinn, *The Letter to Titus: A New Translation with Notes and Commentary, and an Introduction to Titus, I and II Timothy, the Pastoral Epistles* (AB; New York: Doubleday, 1990), 282–291; George W. Knight III, *The Pastoral Epistles: A Commentary on the Greek Text* (NIGTC; Grand Rapids: Eerdmans, 1992), 117–118; John J. Wainwright, ”*Eusebeia*: Syncretism or Conservative Contextualization?”, *EvQ* 65 (1993): 211–224; Marshall, *Pastoral Epistles*, 139–141.

²⁸ 1 Tim 2:10; 5:10, 10, 25; 6:18; 2 Tim 2:21; 3:17. Av de tretton gånger som termen *pistis* förekommer i pastoralbrevens dygdskataloger, inkluderas nio gånger termen *agapē* (1 Tim 1:5, 14; 2:15; 4:12; 6:11; 2 Tim 1:13; 2:22; 3:10; Tit 2:2).

²⁹ Termen *autarkeia* används i polemik mot lärarna i 1 Tim 6:6, och *sōfrosynē*-terminologin förekommer i *sōfrōn* (1 Tim 3:2), *sōfrosynē* (1 Tim 2:9, 15), *sōfronismos* (2 Tim 1:7); jfr denna terminologi i Tit 1:8; 2:2, 4, 5, 6, 12.

Det är framför moralfilosofernas, inte minst stoikernas, ideal av ”självkontroll” (*sōfrosynē*) och ”själv tillräcklighet” (*autarkeia*) som här tas upp. I hellenistisk moraletik utgjorde *sōfrosynē* en av kardinaldygderna och var ett uttryck för återhållsamhet, måttfullhet och kontroll.³⁰ Denna innebörd framkommer särskilt i den dygdkatalog som föreskrivs för gruppens ledare, till exempel i uppmaningen att denne ska vara ”nykter” och ”behärskad” (*sōfrōn*, 1 Tim 3:2; jfr 3:8).

För det tredje framställs den prototypiske troende som *den uthållige och lidande troende* (1 Tim 6:11; 2 Tim 2:10, 12; 3:10). Terminologin används frekvent i antik filosofisk och moralisk litteratur, liksom i GT, för att porträttera en exemplarisk person.³¹ Framför allt är det lidandet för Kristus som blir kännetecknande för författarens idealbild: ”Så kommer var och en som vill leva gudfruktigt i Kristus Jesus att förföljas” (2 Tim 3:12). Ytterst ger detta kristuslidande legitimitet och bekräftar vem som är att lita på och inte (2 Tim 2:8–13; 4:1–8).

DEN PÅLITLIGA LEDAREN KONTRA DEN OPÅLITLIGA LEDAREN

Som noterats ovan spelar beskrivningarna av den normativt troende en viktig roll i den identitetsformationsprocess som pågår i pastoralbrev. Mot lärarna som antityper ställs den prototypiske troende. Detta sätt att skapa moraliska och etiska *typoi* var vanligt i antiken. Såväl i judisk som grekisk-romersk kontext förväntades unga män att imitera sina fäder, studenter sina lärare, soldater sina befälhavare, etcetera. Inte minst har Benjamin Fiore uppmärksammat parallellerna mellan användandet av prototypiska modeller i pastoralbrev och antik parenetisk litteratur, särskilt de prototypiska modeller som framkommer i *De sokratiska breven*.³² Fiore

³⁰ Se Ulrich Luck, ”σωφρων κτλ.”, i *TDNT* 7, red. Gerhard Friedrich (Grand Rapids: Eerdmans, 1971), 1098–1100.

³¹ Se Friedrich Hauck, ”πομπειω κτλ.”, i *TDNT* 4, 581–584; Johannes Horst, ”μακροθυμια κτλ.”, i *TDNT* 4, 374–379.

³² Se Benjamin Fiore, *The Function of Personal Example in the Socratic and Pastoral Epistles* (Analecta Biblica, 105; Rome: Biblical Institute Press, 1986), 138–143, 148–153, 207–222, 224–

pekar på likheterna i bruket av uppmanande och paradigmatiska person-exempel med det specifika syftet att uppmuntra till ett speciellt handlande eller beteende. Ett typiskt medel för detta är att ställa ett negativt och ett positivt exempel i ett antitetisk, kontrasterande förhållande till varandra.

Mot denna bakgrund är det rimligt att anta att även listorna med karaktäsegenskaper som förväntas av församlingsledaren och medhjälparna i Första Timotheosbrevet 3:1–13 har sin bakgrund i lärarna som antityper. William Mounce hävdar till och med: "Almost every quality Paul specifies here has its negative counterpart in the Ephesian opponents."³³ Med risk för överbetoning skapar Mounce en lista där han kontrasterar i stort sett varje karaktärsbeskrivning som förväntas av gruppens ledare med de vilseledande lärarna.³⁴ Här behöver vi naturligtvis se upp för en överdriven "spegelläsning", samtidigt som de kontraster som uppenbarligen skapas i texten inte bör negligeras.

Till exempel, en församlingsledare ska vara "en god lärare", till skillnad från de lärare som stämplas som förkunnare av "avvikande läror" (1 Tim 1:3; 6:3); församlingsledaren ska vara "behärskad" (1 Tim 3:2) och inte "obehärskad" som lärarna (2 Tim 3:3); medhjälparna ska inte vara "tvetaliga" (1 Tim 3:8) och "inte förtala någon" (3:11), i kontrast till de lärare som skvallrar och sladdrar (1 Tim 5:13–15). Det är också rimligt att förstå det omdiskuterade uttrycket "en enda kvinnas man" (1 Tim 3:2, 12; jfr. Tit 1:6), och dess motsvarighet "en enda mans kvinna" (1 Tim 5:9), som en motbild och kontrast till de stämplade lärarnas hållning till familj och äktenskap. Till skillnad från de "som förbjuder äktenskap" (4:3) ska församlingsledaren och diakonerna ta hand om sina familjer och "styra sitt eget hus" (3:4–5, 11). På detta sätt blir den opålitlige ledaren en antityp till den pålitlige ledaren (protypen):

231. Detta antitetiska användande av exempelpersoner framkommer i till exempel Socrates, *Ep.* 1.1–12; 5.2; 6.1–12.

³³ Mounce, *Pastoral Epistles*, 153.

³⁴ Mounce, *Pastoral Epistles*, 156–158.

DEN OPÅLITLIGA LEDAREN (ANTITYP)	DEN PÅLITLIGA LEDAREN (PROTOTYP)
"de är odugliga till varje god gärning" (<i>ergon agathon</i>), Tit 1:16	"den som önskar bli församlingsledare eftersträvar ett gott arbete" (<i>kalon ergon</i>), 1 Tim 3:1
"obehärskad", 2 Tim 3:3	"behärskad" / "självkontrollerad", 1 Tim 3:2
de "förbjuder äktenskap", 1 Tim 4:3; kvinnor som inte vill gifta om sig och föda barn, 1 Tim 5:14–15; jfr 2:15	"en enda kvinnas man", 1 Tim 3:2, 12; Tit 1:6; "en enda mans kvinna", 1 Tim 5:9
den vilseledande undervisningen resulterar i "strid" (<i>machas</i>), 2 Tim 2:23; Tit 3:9	"fridsam" / "inte stridslysten" (<i>amachos</i>), 1 Tim 3:3; Tit 3:2
"religionen skall löna sig", 1 Tim 6:5; jfr 6:9–10; "penningkära" (<i>filargyroi</i>), 2 Tim 3:2; undervisar "för snöd vinning" (<i>aischrou kerdous</i>), Tit 1:11	"fri från penningbegär", "inte lystna på pengar" (<i>mē ... aflagyron, mē aischrokerdeis</i>), 1 Tim 3:3, 8; "inte sniken", Tit 1:7
"olydiga mot sina föräldrar", 2 Tim 3:2; "de vänder upp och ner på hela familjer", Tit 1:11	"skall kunna styra sitt eget hus och få sina barn att underordna sig", 1 Tim 3:4, 12; Tit 1:6
"han är högmodig (<i>tetyfōtai</i>)", 1 Tim 6:4 (FB2015); de är "falska, hänsynslösa och högmodiga (<i>tetyfōmenoi</i>)", 2 Tim 3:4 (FB2015)	"Han får inte vara nyomvänd, så att han blir högmodig (<i>tyfōtheis</i>) och faller under djävulens dom", 1 Tim 3:6
"fulla av förtal" (<i>diaboloī</i>), 2 Tim 3:3	"uppriktiga" / "inte tala med kluven tunga", 1 Tim 3:8; "inte förtala" (<i>mē diaboloī</i>), 1 Tim 3:11
"bortbränt samvete", 1 Tim 4:2; de saknar "ett gott uppsåt/samvete", 1 Tim 1:19–20; "de är orena i både sinne och samvete", Tit 1:15	"med rent samvete", 1 Tim 3:9; "rena hjärtan och gott samvete", 1 Tim 1:5; "rent hjärta", 2 Tim 2:22
"främmande för allt gott" (<i>aflagathoi</i>), 2 Tim 3:3	"godhjärtad" (<i>filagathon</i>), Tit 1:8
"oheliga" / "ogudaktiga" (<i>anosioi</i>), 2 Tim 3:2	"helig" / "from" (<i>hosios</i>), Tit 1:8
"ogudaktighet" (<i>asebeia</i>), 2 Tim 2:16; "de bär fromheten (<i>eusebeia</i>) som en mask", 2 Tim 3:5	"gudsfruktan" / "fromhet" (<i>eusebeia</i>), 1 Tim 4:7; 6:11

Tabell 1: *Den opålitliga och den pålitliga ledaren*

Genom denna framställning kan vi konstatera att pastoralbrevens återkommande använder sig av de vilseledande ledarna/lärarna som antityper för att framställa den prototypiske ledaren och troende. Dessa antityper fungerar både som en varning för det som bör undvikas och som en motbild till det som bör eftersträvas.

Att notera är att lärarna i fråga inte i första hand beskrivs i termer av en avvikande kristustro, utan av ett avvikande beteende. Därför tycks det

inte räcka med kristustron i sig själv som den enda normen för att beskriva den prototypiske ledaren i pastoralbrevet.³⁵ Paulus ensidiga fokusering på stämplingen av lärarna som moraliskt förkastliga har lett flera kommentatorer till slutsatsen att det inte fanns några större ideologiska eller läromässiga problem bakom de vilseledande lärarnas undervisning och att problemen i pastoralbrevet har mer att göra med sociologiska problem än med ideologiska.³⁶ Men så behöver naturligtvis inte vara fallet. Förutom att det faktiskt finns några mer ideologiskt formulerade positionsbestämningar i pastoralbrevet, kan författaren mycket väl ha utgått från att Timotheos och Titus redan var bekant med de lärare som beskrivs utgöra ett hot för gruppen av troende. Dessutom utgör ett visst handlande eller beteende vanligtvis ett uttryck för en ideologisk övertygelse eller ståndpunkt. Det kan också vara värt att reflektera över det faktum att moderna sociologiska analyser har visat att ett nedvärderande av någons moral har en generell större potential att skapa negativa känslor mot dem som stämplas än ett nedvärderande av dennes ideologiska ställningstagande.³⁷ Med andra ord, det kan ha varit en medveten retorisk strategi från författarens sida att inrikta sin kritik på de vilseledande lärarnas omoral.

³⁵ Naturligtvis kan man utifrån 2 Tim 2:18 säga att tron på en framtida uppståndelse tycks bli normerande för den prototypiska tron, men detta sägs aldrig explicit. Inte heller är de mer dogmatiskt inriktade avsnitten som 1 Tim 3:14–16, 2 Tim 1:6–12 och Tit 3:4–7 tillräckligt explicita för att dra en sådan slutsats.

³⁶ Se MacDonald, *The Pauline Churches*, 227–229. Reggie M. Kidd, *Wealth and Beneficence in the Pastoral Epistles: A "Bourgeois" Form of Early Christianity?* (SBLDS, 122; Atlanta: Scholars, 1990), 98, föreslår: "[M]ore plausible than the thesis of the rise of a coherent and compelling form of heresy is that of the emergence of some people who have been invested with an authority that, at least in the estimation of our author, their spiritual maturity and theological discernment do not warrant."

³⁷ Sociologiska analyser har visat att sekter som hotar etablerade och respekterade sociala normer eller institutioner (till exempel familjen) stöter på de starkaste reaktionerna från omgivningen. Det blir då moraletiken som angrips snarare än de befintliga ideologiska strukturerna bakom denna. I en analys av allmänhetens reaktioner mot mormoner och "moonies" i USA, drar Anne P. Hampshire och James A. Beckford, "Religious Sects and the Concept of Deviance: The Mormons and the Moonies", *The British Journal of Sociology* 34 (1983): 208–229, slutsatsen att dessa grupper bemöttes med klart starkare reaktioner på grund av deras beteende och moraluppfattningar än på grund av deras ideologiska övertygelser.

KARAKTÄR OCH KARISMA

Pastoralbrevens starka betoning av ledarnas karaktärsegenskaper väcker frågor om varför det sägs så lite om ledarnas utrustning och gåvor. Det enda som förväntas av en "församlingsledare" är att denne ska vara "en god lärare" (*didaktikos*, 1 Tim 3:2; jfr Tit 1:9), det vill säga äga förmåga att undervisa. När det gäller medhjälparna sägs ingenting om vad som är deras egentliga uppgift (1 Tim 3:8–13). Betoningen av karaktär framför karisma återkommer även i det som förväntas av en äldste eller församlingsledare i Titusbrevet (Tit 1:6–9). Av detta kan man få intryck att ledarskap i pastoralbrevens handlar mer om karaktär än karisma. Men är det verkligen så?

Utifrån mitt resonemang ovan är det rimligt att anta att den starka betoningen på karaktär framför karisma har att göra med den specifika kontexten, särskilt då andra paulinska brev omtalar och beskriver olika tjänster och uppgifter i församlingen (Rom 12:3–8; 1 Kor 12:28–29; Ef 4:12). Även omnämmandet att en församlingsledare behöver vara "en god lärare" kan ju uppfattas vara av *ad hoc*-karaktär; en pålitliga ledare behöver kunna undervisa och då i den sunda läran (2 Tim 1:13; 4:3; Tit 1:9, 13; 2:1). Den så för pastoralbrevens starka betoningen av just lärartjänsten skulle även den kunna förklaras på samma sätt: det var lärartjänsten som blev extra viktig i förmedlandet av den sanna Jesustraditionen. Med detta i åtanke bör vi därför vara försiktiga med att överbetona karaktär på bekostnad av karisma, samtidigt som det i pastoralbrevens blir tydligt att en ledare med karisma men i avsaknad av karaktär utgör en potentiell fara för församlingen. En god ledare kännetecknas av karaktär och integritet. Med andra ord, en ledares största tillgång är ledarens eget liv.

VAD ÄR SPECIFIKT "KRISTET"?

Pastoralbrevens starka betoning på karaktär väcker även frågor om i vilken mening de kvalifikationer som räknas upp för ledare i Första Timotheos-

brevet 3:2–13 och Titusbrevet 1:6–9 är specifikt ”kristna”.³⁸ Skulle inte mer eller mindre alla de karaktärssegenskaper som räknas upp i dessa listor kunna avkrävas vilken god ledare som helst, oavsett om denne är kristustroende eller inte?

Detta intryck förstärks om man jämför de egenskaper som räknas upp i Första Timotheosebrevet 3:2–13 med liknande listor och beskrivningar av ledarskapsideal i antik judisk och grekisk-romersk litteratur. De ideal som efterfrågas hos den prototypiska ledaren i till exempel Filons *Om Moses liv*, Plutarchos *Numa* eller *De sokratiska breven* är många gånger desamma som även efterfrågas i pastoralbrevet: en ledare ska vara pålitlig, uppriktig, vänlig, mild, förnöjsam, självkontrollerad, etcetera.³⁹ Pastoralbrevet uppvisar alltså betydande likheter med dessa tre utombibliska texternas framställning av den ideale ledaren. Av detta skulle man kunna dra slutsatsen att en god ledare i samhället potentiellt skulle kunna fungera som en god ledare även i den kristna församlingen, eller vice versa.

Men frågan är då vad som specifikt utmärker ett *kristet* ledarskap? Det finns framfört allt tre egenskaper som skiljer de tidiga kristnas listor från liknande listor i antiken och som också återkommer regelbundet i pastoralbrevet, nämligen orden ”tro”/”trohet” (*pistis*), ”kärlek” (*agapē*), ”ödmjukhet” (*praus*) och ”uthållighet” (*hypomonē*).⁴⁰ Dessutom motiveras de ledarskapsideal som framkommer i pastoralbrevet ofta utifrån Jesus Kristus som föredöme (till exempel 1 Tim 1:12–16; 3:8–13; 6:11–16; 2 Tim 1:6–13; 2:1–13; 3:10–12; Tit 2:11–15; 3:4–8). Det är alltså inte så att pastoralbrevets författare enbart anammar omgivningens sätt att se på den ideale ledaren.⁴¹ Såväl brevöförfattarens förståelse av ”gudsfruktan” (*eusebeia*) som ”behärskning”/”ansändighet” (*sōfrosynē*) grun-

³⁸ Jag är fullt medveten om att jag använder termen ”kristen” anakronistiskt här. Med ”kristen” avser jag det som kom att känneteckna de kristustroende.

³⁹ Se Fiore, *Personal Example*; Daniel Hjort, *Jesus the True Leader: The Biographical Portrait of Jesus in the Gospel of Matthew* (Lund: Doktorsavhandling, 2018), 75–128, och Frida Marklund, ”Var en förebild för de troende! En jämförande studie av ledarskapsideal i Timotheosebrevet” (ÖTH: Kandidatuppsats, 2020).

⁴⁰ Se Marklund, ”Var en förebild för de troende!”, 40–41.

⁴¹ Contra Mary Rose D’Angelo, ”Εὐσεβεία: Roman Imperial Family Values and the Sexual Politics of 4 Maccabees and the Pastorals”, *Biblical Interpretation* 11/2 (2003): 139–165.

das på kristushändelsen. Det handlar inte bara om att leva gudfruktigt i allmänhet, utan om att ”leva gudfruktigt i Kristus Jesus” (2 Tim 3:12; min kursivering).⁴² Kristushändelsen ses även som en förutsättning för att leva ”behärskat”/”anständigt”, vara uthållig i tron och göra vad som är rätt och gott (1 Tim 2:5–10, 15; 2 Tim 1:7–12; jfr Tit 2:11–14).⁴³ Man kan därför dra slutsatsen att alla goda karaktäsegenskaper för en kristen ledare ytterst är en frukt av hans eller hennes tro på och relation till Jesus Kristus.

KARAKTÄRSEGENSKAPER HOS LEDARNA RESPEKTIVE DE TROENDE I ALLMÄNHET

I pastoralbrevens finns det fler dygdelistor än de som är specifikt knutna till olika ledaruppgifter. Den mest utförliga finns i Tit 2:2–6, en lista som delvis bygger på det antika hushållet (inklusive slavar, 2:9–10), men som tycks vara anpassad för att beskriva hela församlingssamfundet.⁴⁴ Listan är strukturerad i en kiastisk struktur och adresserar äldre män och kvinnor respektive yngre kvinnor och män:

Men du skall tala om för dem vad den sunna läran kräver. Äldre män skall uppträda nyktert, värdigt och behärskat, sunna i tron, kärleken och uthålligheten. På samma sätt skall äldre kvinnor uppträda så som ett heligt liv kräver, inte förtala någon och inte missbruka vin. De skall vara lärare i goda seder och fostra de unga kvinnorna till att älska man och barn, att vara anständiga, rena, husliga, goda och att underordna sig sina män, så att inte Guds ord blir smädat. Förmana på samma sätt de yngre männen att alltid leva anständigt ... (Tit 2:1–6)

Jämförs denna dygdelista med de listor som ges för församlingsledaren och medhjälparna i Tit 1:7–9 och 1 Tim 3:2–13, kan man konstatera att det finns stora likheter i de karaktäsegenskaper som räknas upp:

⁴² Se Tellbe, ”Vi är dom vi inte är!”, 383–384.

⁴³ Philip H. Towner, *The Goal of Our Instruction: The Structure of Theology and Ethics in the Pastoral Epistles* (JSNTSS; Sheffield: JSOT, 1989), 161–162.

⁴⁴ Se Witherington, *Letters and Homilies*, 130–132.

DE TROENDE (TIT 2:1–6)	FÖRSAMLINGS- LEDAREN (TIT 1:7–9)	FÖRSAMLINGS- LEDAREN (1 TIM 3:1–4)	MEDHJÄLPARNA (1 TIM 3:8–12)
<p>¹ Men du skall tala om för dem vad <u>den sunda läran</u> (<i>tē hygiainousē didaskalia</i>) kräver. ² Äldre män skall uppträda <u>nyktert</u> (<i>nēfaliou</i>), <u>värdigt</u> (<i>semnous</i>) och <u>behärskat</u> (<i>sōfronas</i>), <u>sunda i tron</u> (<i>hygiainontas tē pistei</i>), kärleken och uthålligheten. ³ På samma sätt skall äldre kvinnor uppträda så som ett heligt liv kräver, <u>inte förtala någon</u> (<i>mē diabolous</i>) och <u>inte missbruka vin</u> (<i>mē oinō pollō dedoulōmenas</i>). De skall vara lärare i <u>goda seder</u> (<i>kalodidaskalous</i>) ⁴ och fostra (<i>sōfronizōsin</i>) de unga kvinnorna till att älska man och <u>barn</u> (<i>filoteknous</i>), ⁵ att vara <u>anständiga</u> (<i>sōfronas</i>), rena (<i>hagnas</i>), <u>husliga</u> (<i>oikourgous</i>), goda och att underordna sig sina män, så att inte Guds ord blir smädat. ⁶ Förmana på samma sätt de yngre männen att alltid leva <u>anständigt</u> (<i>sōfronein</i>)</p>	<p>⁷ Församplingsledaren måste ju vara oförvitlig, eftersom han är Guds förvaltare. Han får inte vara självgod, inte häftig, <u>inte missbruka vin</u> (<i>mē paroi-non</i>), inte vara hårdhänt, inte sniken, ⁸ utan skall vara gästfri, godhjärtad, <u>behärskad</u> (<i>sōfrona</i>), rätt- rädig, from och sträng mot sig själv. ⁹ Han skall hålla sig till lärans pålitliga ord, så att han kan styrka andra med <u>en sund undervisning</u> (<i>tē didaskalia tē hygiainouse</i>) och vederlägga motståndarna.</p>	<p>¹ Den som önskar bli församplingsledare eftersträvar ett viktigt arbete. ² Därför måste församplingsledaren vara höjd över allt klander, gift bara en gång, <u>nykter</u> (<i>nēfalion</i>), <u>behärskad</u> (<i>sōfrona</i>), anständig, gästfri och <u>en god lärare</u> (<i>didaktikon</i>). ³ Han får <u>inte missbruka vin</u> (<i>mē paroi-non</i>) och inte vara hårdhänt utan skall vara försynt och fridsam och fri från penningbegär. ⁴ Han skall kunna styra sitt <u>hus</u> (<i>tou idiou oikou</i>) och få sina <u>barn</u> att underordna sig (<i>tekna echonta en hypotagē</i>), allt i <u>värdiga former</u> (<i>semnotētos</i>).</p>	<p>⁸ På samma sätt skall medhjälparna vara <u>värdiga</u> (<i>semnous</i>) och uppriktiga. De får <u>inte vara begivna på vin</u> (<i>mē oinō pollō prosechontas</i>) eller lystna på pengar. ⁹ De skall förena <u>trons</u> (<i>tēs pisteōs</i>) hemlighet med ett rent uppsåt. ¹⁰ Men först skall också de prövas, sedan får de bli medhjälpare om det inte finns något att anföra mot dem. ¹¹ Är de kvinnor skall de på samma sätt uppträda <u>värdigt</u> (<i>semnas</i>), <u>inte förtala någon</u> (<i>mē diabolous</i>) utan vara <u>nyktra</u> (<i>nēfaliou</i>) och pålitliga i allt. ¹² En medhjälpare får inte vara gift mer än en gång och skall kunna styra sina <u>barn</u> och sitt <u>hus</u> (<i>teknōn kalōs proistamenoi kai tōn idiōn oikōn</i>).</p>

Tabell 2: *Dygdelistor i pastoralbrev*

Följande uppställning för äldre män respektive äldre kvinnor i jämförelse med församplingsledaren och medhjälparna gör likheterna mellan listorna tydliga:

ÄLDRE MÄN (TIT 2:2)	FÖRSAMLINGSLEDAREN (TIT 1:7–9)	FÖRSAMLINGSLEDAREN OCH MEDHJÄLPARNA (1 TIM 3:2–13)
”nyktert” (<i>nephalious</i>)	jfr v. 7	vv. 2, 11
”värdigt” (<i>semnous</i>)		vv. 4, 8, 11
”behärskat” (<i>sophronas</i>)	v. 8	v. 2
”sunda i tron” (<i>hygiainontas tē pistei</i>)		vv. 9, 13

ÄLDRE KVINNOR (TIT 2:3)	FÖRSAMLINGSLEDAREN (TIT 1:7–9)	FÖRSAMLINGSLEDAREN OCH MEDHJÄLPARNA (1 TIM 3:2–13)
”inte förtala någon” (<i>mē diabolous</i>)		v. 11
”inte missbruka vin” (<i>mē oinō pollō dedoulōmenas</i>)	v. 7	vv. 3, 8
”lärare i goda seder” (<i>kalodidaskalous</i>)	v. 9	v. 2

Tabell 3: *Dygder hos äldre män, kvinnor, och församlingsledare*⁴⁵

Denna jämförelse visar på åtminstone två saker. För det första uppmanas alla troende – äldre och yngre män liksom äldre och yngre kvinnor – att vara goda föredömen och förebilder, inte enbart ledarna. Till Titus ges uppmaningen: ”var själv ett föredöme [*typon*] i goda gärningar” (Tit 2:7). Uppmaningen bygger på den föregående förmaningen om att ”de yngre männen” alltid ska ”leva anständigt” (2:6). Oavsett om de troende adresseras som ledare eller inte uppmanas de alltså att leva som goda föredömen gentemot andra.

För det andra kan man konstatera att ett flertal av de termer som listas för de karaktäsegenskaper som krävs för ledare i 1 Tim 3:2–13 och Tit 1:7–9 också listas för äldre män och kvinnor respektive yngre kvinnor och män. Med andra ord, de listor som anges för ledarskapet har sin motsvarighet i de listor av karaktäsegenskaper som ges för de kristus-troende i största allmänhet: det som förväntas av församlingsledaren och medhjälparna är också det som förväntas av de troende i allmänhet.

Detta gäller särskilt de för pastoralbrevens så centrala begrepp som ”nykter” (*nēfalios*), ”värdig” (*semnos*), ”behärskad” (*sōfrōn*; Tit 2:2), ”inte

⁴⁵ Jfr Walter L. Liefeld, *1 and 2 Timothy, Titus* (NIVAC; Grand Rapids: Zondervan, 1999), 327.

förtala” (*mē diabolos*), ”inte missbruka vin” (*mē oinō pollō douloō*), ”lärare i goda seder” (*kalodidaskalos*; 2:3), ”älska sina barn” (*filoteknous*; 2:4), ”vara anständig” (*sōfrōn*; jfr 2:2), ”husliga” (*oikourgos*; 2:5), och ”leva anständigt” (*sōfroneō*; 2:6). Som exempel kan nämnas att termen ”värdig” (*semnos*) endast förekommer i pastoralbrevet: i samband med diakonerna (1 Tim 3:8, 12) och i samband med de äldre (Tit 2:2). Vidare, den för pastoralbrevet så viktiga termen ”behärskad” (*sōfrōn*) förekommer fyra gånger i pastoralbrevet och då som en beskrivning av församlingsledaren (1 Tim 3:2; Tit 1:8) och de äldre männen, unga kvinnorna och unga männen (Tit 2:2, 5, 6).⁴⁶ Dessutom listas ett antal termer i Tit 2:2–6 som återkommer frekvent i övriga delar av pastoralbrevet för att beskriva de troendes karaktärsdrag och egenskaper, till exempel ”tro”, ”kärlek”, ”uthållighet” (2:2), ”heligt liv” (2:3), och ”renhet” (2:5). Dessa termer återkommer exempelvis i förmaningarna av Timotheos som ledare: ”var en förebild för de troende i allt du säger och gör, i kärlek, tro och renhet” (1 Tim 4:12), och ”sträva efter rättfärdighet, gudsfruktan, tro, kärlek, uthållighet och ödmjukhet” (1 Tim 6:11).

Till detta kan läggas att den prototyp som formas kring Timotheos som ledare, och som beskrivs som den gudfruktige, den behärskade och den uthållige troende (se ovan), knyts i Titusbrevet inte specifikt till Titus som ledare utan till de troende i allmänhet: ”de troende ska leva fromt/gudsfruktigt (*eusebōs*)” (Tit 2:12), de äldre männen ska uppträda ”behärskat” (*sōfrōnas*, 2:2) och de yngre kvinnorna och männen ska leva ”anständigt” (*sōfrōna/sōfronein*, 2:5, 6), och de äldre människors ska uppträda ”uthålligt” (*hypomonē*, 2:2). I Titusbrevet blir det tydligt att ledaridealet vidgas till att bli ett ideal för alla troende.

Dessa likheter i listorna av det som krävs av en ledare och det som krävs av en kristustroende i allmänhet gör att skillnaderna mellan en ledare och en troende i allmänhet bli något otydliga. Francis Young kallar likheterna mellan listorna en ”apparent confusion between two kinds of codes”, och avser med detta att innehållet i listorna skapar en viss oreda:

⁴⁶I Tit 2:6 används verbet *sōfronein*.

det som bör gälla för de av församlingen utsedda ledarna bör också gälla för äldre och yngre män respektive äldre och yngre kvinnor.⁴⁷ Hon har rätt i att det må finnas en viss förvirring när det gäller vad som skiljer en ledare från en troende i allmänhet, men frågan är vad detta signalerar. Med tanke på de uppenbara likheterna, vad blir den egentliga skillnaden mellan en ledare och en troende i allmänhet? Är det så att alla troende kan *de facto* också ses som potentiella ledare? Detta är frågor som sällan har adresserats i forskningslitteraturen. Jag vill därför utveckla detta något genom att reflektera över skillnaden mellan ett formellt och ett informellt ledarskap.

FORMELLT OCH INFORMELLT LEDARSKAP

Skillnaden mellan en ledare och en troende i allmänhet i pastoralbrevens skulle kunna beskrivas som en skillnad mellan officiellt och inofficiellt ledarskap, mellan formellt och informellt ledarskap.

Inom organisations- och ledarskapsteorier avser man med formellt ledarskap en person som officiellt har tilldelats en ledarposition av andra; en organisation kan till exempel välja ut en person för att leda en grupp.⁴⁸ Det formella ledarskapet tilldelas av gruppen eller av en eller några med befogenheter att leda en verksamhet med tillhörande personal. Ledarskap handlar då om position och uppdrag: en formell ledare har i uppdrag att utveckla strategier, motivera medarbetarna och fördela resurser. I ett företag är VD och chefer formella ledare: de innehar en maktposition gentemot andra medarbetare. Exempel på andra formella

⁴⁷ Young, *Theology*, 99.

⁴⁸ Mitt resonemang i det följande bygger primärt på C. Dean Pielstick, "Formal vs. Informal Leadership: A Comparative Analysis", *Journal of Leadership Studies* 7/3 (2000): 99–114; Emil Emling, *Informellt ledarskap och organisatorisk förändring: En kunskapssammanställning* (Stockholm: Trygghetsfonden för kommuner och landsting, 2002), 1–40; Marja Lönn och Magdalena Skarp, "Ledarlösa organisationer: Vad händer när formellt ledarskap saknas" (Stockholm: Kandidatuppsats, Företagsexonomiska institutionen, Stockholms universitet, 2002). Se även <https://foretagsforumet.se/skillnaden-mellan-formella-och-informella-ledare/>.

ledare kan exempelvis vara politiker, rektorer, lärare, fotbollstränare, präster eller pastorer.

En informell ledare har inte fått en officiell ledarposition av gruppen eller organisationen, utan denne är en medlem i gruppen precis som alla andra men utövar ändå ett informellt ledarskap. Enligt Emil Emling är en informella ledare ”en ledare som inte utövar sitt ledarskap utifrån en formell position eller maktbas ... Det är personer som utövar ledning och stark påverkan på andra individer inom organisationer, utan att formellt vara dessa individers chefer.”⁴⁹ Däremot ser de andra personerna i gruppen honom eller henne som en ledare, vare sig det är ledarens expertis, erfarenhet, personlighet eller egenskaper som gör att denne uppfattas så. Även om befattningen inte är officiell ses alltså en informell ledare som en ledare i gruppmedlemmarnas ögon, vilket innebär att personen i fråga har ett inflytande på gruppen och därmed står i en outtalad maktposition. Det informella ledarskapet utses inte utan växer fram nedifrån eller inifrån. En informell ledare har blivit en ledargestalt beroende på egna kvalifikationer som, till exempel, att gruppen själva ser denne som en förebild och gärna försöker efterlikna dennes ideal och värderingar. Ofta får en informell ledare föra gruppens talan och kan därmed utöva en viss makt över gruppen.⁵⁰

Vad är den formelle respektive den informelle ledarens viktigaste egenskaper? I en undersökning gjord på en slumpvis utvald grupp av informanter i USA 1999 visade det sig att de egenskaperna som värderades högst hos en formell ledare var intelligens, självförtroende och överlåtelse till uppgiften. När det gällde den informelle ledaren svarade informanterna att de viktigaste egenskaperna är ärlighet/integritet, trovärdighet, ödmjukhet och rättvisepatos.⁵¹ Från detta drar Dean Pielstick slutsatsen att

⁴⁹ Emling, *Informellt ledarskap*, 1–40 (2–3).

⁵⁰ Se <https://www.ledarskap.top/formellt-och-informellt-ledarskap>.

⁵¹ Av 2 000 utvalda informanter av *The Center for the Advanced Study of Leadership of the James MacGregor Burns Academy of Leadership at the University of Maryland* valdes 500 ut slumpvis varav 95 svarade (39 % var kvinnor och 64 % arbetade inom utbildning), se Pielstick, ”Formal vs. Informal Leadership”, 106–108.

det utmärkande för de informella ledarna är att de är ”moral, principle-centered, leaders who exhibit honesty and integrity”.⁵² För det informella ledarskapet spelade alltså karaktärsegenskaper en något större roll för värderingen, medan egenskaper som kunde befästa en viss position och uppgift värderades något högre hos det formella ledarskapet, utan att för den skull dra slutsatsen att karaktärsegenskaper skulle vara mindre viktiga för de formella ledarna.

ALLA TROENDE KAN LEDA

Utifrån ovanstående resonemang om formellt och informellt ledarskap kan det vara intressant att reflektera över de ledarskapsideal som anges i pastoralbrev. De listor som riktar sig mer specifikt till församlingsledare, äldste och medhjälpare (1 Tim 3:2–13; Tit 1:6–9) skulle kunna uppfattas som det som krävs av det som ovan betecknas som det formella ledarskapet. Pastoralbrev ger tydliga anvisningar angående hur detta formella ledarskap ska utväljas, legitimeras och tillsättas: dels genom listorna med karaktärsegenskaper, dels genom tydliga instruktioner angående tillsättandet av ledare. Timotheos har själv utsetts och bejakats som ledare genom profetiskt tilltal och handpåläggning: ”Ta vara på den nådegåva du har, den som du fick när profetior utpekade dig och de äldstes råd lade sina händer på dig” (1 Tim 4:14; jfr 1:18; 2 Tim 1:6). Han förväntas sedan välja ut ledare i sin tur som är förtroende värda, ”pålitliga människor” (2 Tim 2:2). Med tanke på situationen som uppstått med de vilseledande ledarna i Efesos uppmanas Timotheos till särskild eftertanke i tillsättandet av nya ledare: ”Lägg inte förhastat dina händer på någon” (1 Tim 5:22).⁵³ Timotheos tillhörde dock inte själv det formellt utsedda lokala ledarskapet i församlingen utan hade som uppgift att å Paulus väg-

⁵² Pielstick, ”Formal vs. Informal Leadership”, 113–114.

⁵³ Med stor sannolikhet handlar denna text om tillsättandet av ledare, se Marshall, *Pastoral Epistles*, 608, 620–622; Mounce, *Pastoral Epistles*, 316–318; Tellbe, *Ledd för att leda*, 139–140. För en alternativ tolkning, se Brian P. Irwin, ”The Laying on of Hands in 1 Timothy 5:22: A New Proposal”, *BBR* 18/1 (2008): 123–129.

nar vägleda, tillrättvisa och vaka över ett sunt formellt ledarskap. En liknande uppgift tillskrivs Titus: ”När jag lämnade dig kvar på Kreta var det för att du skulle ordna det som återstod att göra och tillsätta äldste i varje stad efter mina anvisningar” (Tit 1:5). Titus uppgift var att utse och tillsätta ett formellt ledarskap, även om han själv inte tillhörde detta. I sina uppgifter fungerade alltså Timotheos och Titus snarare som indirekta formella ledare.

Även om pastorallbrevet inte explicit talar om ett informellt ledarskap, är det ändå intressant att notera att i och med att de troende i allmänhet uppmanas att odla samma eller liknande karaktärsegenskaper som de offentliga ledarna uppmanas att göra så utgör de därmed ett potentiellt ledarskap. Skillnaden är naturligtvis att dessa inte är formellt utsedda eller avskilda till ledare.

Intressant att notera är att Pielsticks analys av det som igenkändes som de viktigaste karaktärsegenskaperna hos en informell ledare (ärlighet, integritet och trovärdighet) till stor del överensstämmer med det som förväntas av såväl en formell som en troende i allmänhet i pastorallbrevet. I pastorallbrevet blir det tydligt att ledarskap handlar om förtroende och att detta förtroende bygger på integritet och trovärdighet. Alla troende uppmanas att utveckla de karaktärsegenskaper som också krävs för det formella ledarskapet. Att vara ett föredöme i tron är alltså inte enbart något som förväntas av det formella ledarskapet.

Därmed skulle man kunna dra slutsatsen att alla troende som odlar de karaktärsegenskaper som bör vara kännetecknade för de kristustroende – och i förlängningen även för en ledare – har också de förutsättningar som krävs för att fungera som ledare, direkt eller indirekt, formellt eller informellt. Alla troende bär därmed på den potential som krävs för att leda. Därmed inte sagt att alla troende per automatik blir ledare. Men i och med att pastorallbrevet säger så lite om gåvor och utrusning för ledarskap och samtidigt så starkt betonar vikten av karaktär, kan man åtminstone dra slutsatsen att alla troende som fungerar som föredömen i tron också har de förutsättningar som krävs för ett formellt ledarskap.

AVSLUTANDE REFLEKTIONER

Listorna med karaktärsegenskaper för troende i allmänhet och ledare i synnerhet väcker intressanta hermeneutiska frågor. Jag har konstaterat att listorna för ledarskapskvalifikationer i pastoralbrevens till stor del är kontextuellt betingade av de vilseledande lärarnas undervisning och beteende. Betoningen på karaktär snarare än karisma hänger samman med frågan om vem som är en ledare att lita på. Frågan handlar primärt om vem som får leda (frågan om person), inte om vilka gåvor eller utrustning som krävs av en ledare (frågan om position och uppgift). Men om det är så att de kvalifikationer för ledarskap som ges i Första Timotheosbrevet är formade utifrån en specifik problemsituation med syfte att utgöra en motbild till de vilseledande ledarna, hur kan troende då använda dessa listor i dag? I vilken mening kan de vara normerande för utväljande av ledare för dagens kyrka?

Att listorna i pastoralbrevens är kontextuellt betingade påminner oss om att de inte ska användas som tidlösa manualer för tillsättandet av ledare där församlingen punkt för punkt kan pricka av vad som måste gälla för att kvalificera som ledare i dag. Man kan, å ena sidan, konstatera att mycket av det som tas upp i dessa listor är fullt tillämpligt i dag, till exempel att en ledare bör vara pålitlig, klanderfri, behärskad, anständig, försynt, fridsam, gästfri, nykter och fri från penningbegär. Men, å andra sidan, sägs det inget eller mycket lite om erfarenhet, social kompetens eller ansvarstagande, inte heller något om ledarens inre liv eller umgänge med Gud eller om hur ledarskapet ska organiseras eller struktureras. Listorna kan förvisso användas som riktlinjer för ledarskap i dag, men de bör inte ses som heltäckande eller uttömmande.

I förhållande till det som i dag förväntas av ledare i samhället i stort kan man fråga sig vad som är typiskt ”kristet” i dessa listor med karaktärsegenskaper. Är det inte i själva verket samma karaktärsegenskaper som förväntas av en ledare i allmänhet, till exempel en företagsledare, politiker eller idrottsledare, som också förväntas av en kristen ledare, nämligen pålitlighet, integritet och trovärdighet? Som vi noterade finns det stora likheter mellan pastoralbrevens listor av karaktärsegenskaper för ledare

och liknande sekulära listor i antiken, samtidigt som det blir tydligt att en föredömlig kristen ledare i pastoralbrev utmärks av just de karaktärsdrag som är kännetecknande för Jesus Kristus. En kristen ledare är ett föredöme i den mening att denne har Jesus Kristus som föredöme. Kristet ledarskap känns igen på kristuslikhet.

Vi har noterat att ledarskap i pastoralbrev från början till slut handlar om förtroende. En ledare uppmanas att vara ett föredöme för andra och blir ett föredöme genom att odla de karaktärsegenskaper som väcker andras förtroende. En ledare utmärks av att i sin person ha det som andra ser upp till och söker efter. En ledare leder genom sitt liv.

Därför har varje kristustroende som tar sin tro på allvar också potential att bli en ledare, informellt eller formellt, förr eller senare. En kristustroende som lever i Jesu efterföljelse blir med tiden en informell ledare, i en eller annan mening. I en kristen församling finns det därför många informella ledare, ledare som inte formellt eller officiellt har utsetts till ledare men som utövar ett tydligt inflytande och ledarskap genom ett liv som väcker förtroende hos andra.

Min slutsats blir därmed att alla troende kan leda. Alla troende utövar ett potentiellt, informellt ledarskap i kraft av sina liv, även om det inte är detsamma som att alla troende har en formell ledarposition.